

Joanna Karjalainen

“Ristiriita aseissa”

Naissotilaiden sukupuoli Suuressa sodassa

Kandidaatin tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

3.5.2018

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Metodologia ja teoreettinen viitekehys	2
2.1. Tutkimuskysymysten asettelu ja tutkimustyö	2
2.2. Alkuperäislähteiden käyttö	4
2.3. Sukupuoli avoimena kysymyksenä	4
2.4. Tutkimusmenetelmät	8
3. Sodan sukupuolittaminen	9
4. Naissotilaat	14
4.1. Naiseuden monet kasvot Suuressa sodassa	14
4.2. Patrioottisuutta, uhmakkuutta ja seikkailunhalua	17
4.3. Feminiiniset soturit	21
4.4. Naissotilaiden sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ympäristö	23
4.5. Naissotilas vai nainen sodassa?	26
5. Päätäntö	28
Lähdeluettelo	30

Johdanto

“It is only natural that the lion-hearted and adventurous should desire to share in the great adventure.”¹ Näin kirjoitettiin taistelutantereita shokeeraanneista naissotilaista viikottain ilmestyneessä yhdysvaltalaisessa *The Literary Digest* -julkaisussa kesäkuun 19. päivänä vuonna 1915. Yhteiskunnassa jossa sota ja kotirintama olivat sukupuolittuneita binäärisesti maskuliiniseksi ja feminiiniseksi maailmaksi, naissotilaat olivat jossain määrin anomalia. Tutkin kandidaatintyössäni näitä naissotilaita ensimmäisessä maailmansodassa – tarkennettuna heidän sukupuoltaan yksilötason omakohtaisissa kertomuksissa kolmen naissotilaan omaelämäkerran kautta, ja sitä millaisessa suhteessa tämä kuva sukupuolesta on kontekstiin, jossa sukupuoli ilmenee.

Viimeisimmän muutaman vuoden aikana ensimmäinen maailmansota (1914 - 1918) on noussut jokseenkin ajankohtaiseksi aiheeksi, niinkin ajankohtaiseksi kuin sukupuolvia vanhat tapahtumat voivat nousta. Sata vuotta sitten Saksan keisarikunnan *Kaiserschlacht*-nimellä² tunnettu kevätoffensiivi oli käynnissä, minkä aikana yhteensä yli 1,5 miljoonaa sotilasta sai surmansa. Sota päättyi marraskuussa 1918 valtioiden välillä – paperilla poliittinen konflikti kansallisvaltioiden välillä loppui, käytännössä rauhaa ei mantereella nähty vielä vuosiin. Taistelut siirtyivät puolisotilaallisten joukkojen käsiin kun sisällissodat, vallankumoukset, etniset selkkaukset ja monenlaiset muut aseelliset konfliktit vastareaktioineen leimahtivat ympäri suuren sodan raatelemaa Eurooppaa.³

Naisten asemaa ensimmäisen maailmansodan aikana, sekä sodan vaikutuksia yhteiskunnan sukupuolirooleihin on tutkittu suhteellisen paljon. Sodan aikana miesten ollessa rintamalla naisia tarvittiin kotirintamalla esimerkiksi tehtaissa, kuten monissa muissakin rooleissa, mikä jossain määrin ravisteli sukupuolinormatiivisia rajoja. Kotirintaman työmarkkinoiden lisäksi naisia palveli myös taistelukentillä, sairaanhoitajien lisäksi esimerkiksi vakoojina tai kuljettajina – unohtamatta tietenkään tämän tutkimuksen kannalta relevanteimpia yksilöitä eli aseisiin tarttuneita naisia. Vaikka aihe on varsin mielenkiintoinen, suhteellisen paljon tutkittu ja jatkuvan keskustelun kohde, oman tutkimukseni tarkoituksena ei suinkaan ole tutkia näiden ilmiöiden vaikutusta yhteiskuntaan tavalla tai toisella – tai vaikutuksen puutetta.

¹ The Literary Digest 1915, 1460.

² Kaiserschlacht tarkoittaa Keisarin taistelua, tunnettu myös Kevätoffensiivina ja Ludendorff-offensiivina.

³ Gerwarth & Horne 2013, passim.

Naisia ja naiseutta yhteiskunnassa ensimmäisen maailmansodan aikaan on tutkinut esimerkiksi Berkeleyn yliopiston historian professori Susan Grayzel, jonka tutkimustyö tarjoaa vahvan pohjan tälle tutkimukselle. Grayzel on sukupuolihistorioitsijana erikoistunut ensimmäiseen maailman sotaan ja sen länsirintamaan, erityisesti Britanniaan.

Modernien naissotilaiden tutkimuksen valokeilassa on ollut ymmärrettävistä syistä keskittynyt lähinnä toiseen maailmansotaan. Konflikti on lähempänä ihmisten muistoja ja julkisuudeltaan paljon tunnetumpi tapahtuma kuin ensimmäinen maailmanpalo, ja naissotilaitkin olivat toisessa maailmansodassa huomattavasti suuremmassa roolissa.

Ensimmäisen maailmansodan suhteen varsinaisten aseisiin tarttuneiden naissotilaiden tutkimus on jäänyt huomattavasti vähäisemmälle huomiolle, mikä on eittämättä seurausta naissotilaiden suhteellisen vähäisen määrän huomioon ottaen: puhutaan vain tuhansista yksilöistä.⁴ Ensimmäisen maailmansodan jälkipyykissä syntyneissä paramilitaareissa konflikteissa naisilla oli huomattavasti suurempi rooli kuin varsinaisessa sodassa – etenkin monissa vallankumouksissa ja sisällissodissa ensimmäisen maailman sodan jälkeen ja sotien välisenä aikana naiset osallistuivat jo huomattavissa määrin poliittiseen välien selvittelyyn.

Naissotilaita ensimmäisessä maailmansodassa ei kuitenkaan tule arvioida, vaikka suuri osa heistä onkin jo painunut historian hämäriin ja pois ihmisten muistitiedon ulottumattomiin. Vaikka tuhansia naisia astui sotilaan saappaisiin, suurta yhteiskunnallista muutosta ei syntynyt.

2 Metodologia ja teoreettinen viitekehys

2.1 Tutkimuskysymysten asettelu ja tutkimustyö

Tutkin kolmen naissotilaan Flora Sandesin (1876 - 1956), Dorothy Lawrencen (1896 - 1964), ja Maria Bochkarevan (1889 - 1920) omaelämäkertoista sitä, miten sukupuoli ilmenee heidän kertomuksiensa perusteella ja minkälaisessa suhteessa se on laajempaan kontekstiin; sukupuoleen sosiaalisena rakenteena ja vahvasti sukupuolittuneeseen käsitykseen sodasta. Naissotilaat olivat kuitenkin lähtökohtaisesti anomalia tiukasti sukupuolittuneessa kontekstissa.

⁴ On vaikea arvioida naissotilaiden määrää, mutta jo pelkästään Venäjällä heitä taisteli muutamia tuhansia (esim. Grayzel 2010, 272), ja esimerkiksi Magnus Hirschfeld 1934 artikuloi Serbiassa ainakin 2400 naisen taistelleen. (Hirschfeld 1934, 114).

Valitsin tutkimustani varten kolme naissotilasta ensimmäisestä maailmansodasta lähinnä hyvin käytännöllisiin syihin nojaten. Tärkeintä oli ehdottomasti on se, että kaikkien heidän kokemuksistaan on saatavilla omaelämäkerta. Kieli on toinen tutkimukseen vaikuttava seikka: kaikkien omaelämäkerrat ovat saatavilla englanniksi, ja vieläpä englannin ollessa alkuperäinen kieli. Kaikki tutkimuskohteeni palvelivat vielä eri armeijoissa, mikä tuo mielestäni oivallisen mausteen tutkimukseen. Se, että kaikki sotilaat ovat ympärysvaltojen puolelta on puhtaasti sattumaa – jos kieli ei olisi rajoittavana tekijänä, olisi ollut mielenkiintoista tutkia myös keskusvaltojen puolelta samaa. Esimerkiksi itävaltalainen Viktoria Savs palkittiin varsin ansiokkaasta toiminnasta sodan aikana.⁵ Puolin ja toisin oli naissotilaita, joista ei valitettavasti löydy englanninkielistä materiaalia juuri ollenkaan – ja omaelämäkerrat muun muassa vaativat sen, että sotilas selviytyi tarpeeksi pitkään.

Tutkimuksessani tarkastelen sukupuolta poststrukturalistisesta näkökulmasta sosiaalisena konstruktiona ja historiantutkimuksessa avoimena kysymyksenä, sen sijaan, että käyttäisin sitä suoraan analyttisenä kategoriana. Mitä tämä käytännössä tarkoittaa, on se, että tutkimuksessani käyttämäni näkemyksen mukaan sukupuolta ei yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa voida pitää universaalina, vaan se heijastaa omaa ympäristöään ja yhteiskuntaansa. Käsittelen sukupuolta teoreettisessa viitekehyksessä, sekä sen roolia tutkimuksessani kohdassa 2.3 “Sukupuoli”. On tarpeellista mainita, että käyttäessäni sanaa “naisuus” viittaaan tutkimuksessani naiseuteen sosiaalisena konstruktiona – vastaavasti feminiinisyyteen viitatessa tarkoitan tutkimuksessani piirteitä, jotka muodostavat aiemmin tämän konstruktion.

Yksinkertaistaen tutkin käytännössä siis sukupuolta naissotilaiden henkilökohtaisesta näkökulmasta suhteessa heitä ympäröineeseen yhteiskuntaan. Jos sosiaalinen sukupuoli ilmentää valtarakenteita ja lävistää yhteiskunnan kaikki instituutiot, mitä tarkoittaa feminiiniseksi koettu nainen ja maskuliiniseksi koettu sotilas samassa yksilössä?

Tutkimuskysymykseni voidaan siis tiivistää seuraavanlaisesti:

- 1) Miten sukupuoli ilmenee naissotilaiden omissa kertomuksissa?
- 2) Millaisena voidaan nähdä suhde naissotilaiden ja vahvasti sukupuolittuneen sodan välillä?

Sukupuolen ollessa sosiaalinen konstruktio, koen täysin välttämättömänä tutkia myös kontekstia, jossa nämä naissotilaat esiintyivät. Tulen tutkimaan miten sotaa ja sen eri aspekteja

5

sukupuolitettiin sosiaalisessa, kulttuurillisessa ja poliittisessa diskurssissa – esimerkiksi propagandan keinot käyttää sodan uhrien feminiinisyyttä vihollisen mustamaalaamiseksi⁶ kertoo omaa tarinaansa aikalaisnäkemysistä sukupuolen suhteen. Kun mies oli normi - etenkin sotilaallisessa kontekstissa - koen myös tarpeelliseksi luoda toisinaan hieman vertailevaa asetelmaa ja tuoda esille miesten tilannetta suuren sodan aikaan.

Eräs suurimmista prioriteeteistani historian tutkimuksessa on pyrkimys olla mahdollisimman läpinäkyvä, sillä täydelliseen objektiivisuteen pyrkiminen on mielestäni täysin mahdotonta. Läpinäkyvyydellä sen sijaan voimme tehdä selväksi omat positionimme ja omat linssimme, joiden kautta tarkastelemme maailmaa ja sen menneisyyttä. Kaikki mahdolliset tekemäni vertailut ja luokittelut ovat siis vain työkaluja historian tutkimuksessa ja analyysissäni.

2.2 Alkuperäislähteiden käyttö

Käytän alkuperäislähteinä tutkimuksessani pääasiassa käsittelemieni naissotilaiden omaelämäkertoja. Valitsin nimenomaan omaelämäkerrat tärkeimmiksi primäärilähteikseni, koska haluan tutkia, miten sukupuoli tulee esille naissotilaiden omissa narratiiveissa ja millaisen kuvan voimme sukupuolesta niiden perusteella rakentaa suhteutettuna silloin vallitsevaan käsitykseen sukupuolesta. Tutkimuksen skaala on myös osaltaan rajoittavana tekijänä, naissotilauden tutkiminen laajemmassa sosiaalisessa viitekehysessä ja mittakaavassa on mielestäni mahdoton tehdä järkevästi tämän kokoisessa työssä.

Tutkimuskohteistani molemmat englantilaiset, Lawrence ja Sandes, olivat luku- ja kirjoitustaitoisia ja ovat itse kirjoittaneet omaelämäkertansa. Köyhään venäläiseen talonpoikaisperheeseen syntynyt Bochkareva puolestaan saneli elämäkertansa venäläissyntyiselle amerikkalaisjournalistille ja antikommunistille Isaac Don Levinelle, mikä on lähimpänä omaelämäkertaa tai päiväkirjaa mitä Bochkarevan elämästä päästään. Yhteistä myös primäärilähteilleni on Englanti alkuperäiskielenä. Muu aikalaismateriaali, kuten lehtiartikkelit tai aikalaiskirjallisuus, ovat enimmäkseen tukemassa ja joskus jopa tuomassa lisäperspektiiviä tutkimukselle.

⁶ Grayzel 2010, 265 - 272.

2.3 Sukupuoli avoimena kysymyksenä

*"We have still to recognize that being a woman is, in fact, not extractable from the context in which one is a woman [...] We still have to recognize that all women do not have the same gender."*⁷

Seison tutkimustyössäni sukupuolen teorisoinnin suhteen jättiläisten harteilla. Tutkimukseni teoreettinen selkäranka pohjautuu sukupuolihistorian pioneerien työhön tämän tieteenalan kentällä, Joan W. Scottin (1986) uraa uurtava artikkeli⁸ "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" toimii tutkimukseni kulmakivenä. Esseen ydin on Scottin poststrukturalistinen näkemys sukupuolesta koko yhteiskunnan lävistävänä, valtasuhteita ilmentävänä diskursiivisena käsitteenä. Sosiaalinen sukupuoli on dynaaminen konstruktio, joka rakentaa pohjan kaikille sosiaalisille suhteille ja yhteiskunnallisille valtarakenteille.

Sukupuoli analyttisenä kategoriana ja sosiaalisten suhteiden perusteellisena määrittelijänä, joka pohjautuu biologisten sukupuolten välillä havattuihin eroihin, koostuu Scottin mukaan neljästä toisiinsa sidoksissa olevasta, mutta silti erillisestä elementistä: kulttuurillisista symboleista, niitä tulkitsevista normatiivisista käsitteistä, sosiaalisista ja poliittisista instituutioista, sekä yksilön subjektiivisesta identiteetistä.⁹ Erityisen tärkeäksi Scott korostaa kahden viimeisen elementin välisen vuorovaikutuksen; suhteen yksilön ja sosiaalisten instituutioiden välillä.¹⁰

Armeijaa on pidetty perinteisesti hyvin maskuliinisena¹¹ instituutiona ja ympäristönä lähes poikkeuksetta läpi Euroopan historian ja näin se oli myös suuren sodan aikaan Britanniassa ja Venäjällä. Naissotilaat kuten Bochkareva, Lawrence ja Sandes olivat kuitenkin rintamalla kiväärin käsissään kuten ketkä tahansa miehet – mikä oli aikanaan ristiriidasta syntynyt anomalia. He eivät suinkaan olleet ainoita naissotilaita, vaikka ovatkin tutkimukseni pääasialliset kohteet: lähes jokaisen sotaan osallistuneen maan armeijasta on dokumentoitu naissotilaita.

⁷ Brown 1992, 298.

⁸ Scott itsekin painottaa, ettei suinkaan itse ole *gender*-käsitteen luoja, ja hän painottaa ettei ollut edes ensimmäinen historioitsija joka tätä käytti hyödykseen. Hänen artikkelistaan tekee merkittävän se, että hän onnistui punomaan useita lankoja ensimmäistä kertaa yhteen – mikä johti artikkelin lähes kanonimaiseen asemaan. Scott 2008, 1423.

⁹ Scott 1986, 1067-1069.

¹⁰ Scott 1986, 1069-1070.

¹¹ Mitä maskuliinisuus *tarkalleen ottaen* sitten tarkoittikaan milloin missäkin kontekstissa.

Sen sijaan, että tarkastelin sukupuolta ennalta määriteltynä analyttisena kategoriana,¹² pohjaan näkemykseni intersektionaalisempaan lähtökohtaan – näen sukupuolen tutkimustyössäni avoimena kysymyksenä. Mikä toisaalta oli myös Scottin alkuperäisen artikkelin tarkoitus, hän on kahdesti julkaissut vastineen omalle alkuperäiselle artikkelilleen ja vuoden 2008 vastineessaan hän painotti, että käsite “gender” on hänen mielestään hyödyllinen ainoastaan kysymyksenä historian tutkimuksessa.¹³ Sukupuolen käyttämistä avoimena kysymyksenä käsittelee Jeanne Boydston erinomaisessa, valitettavasti kyllä viimeisessä esseessään, joka ilmestyi hänen kuolemansa jälkeen vuonna 2008 – muutaman kuukauden ennen Scottin vastinetta omalle esseelleen, jossa myös Scott painotti sukupuolen tutkimista kysymyksenä eikä ennalta määriteltynä analyttisena kategoriana.

Jos tutkiessa luo kysymyksen tutkittavan järjestelmän määritelmästä käsitteelle *gender*, voimme välttää sudenkuoppia kuten väkimmäisesti yrittää kategorisoida asioita maskuliiniseksi tai feminiiniseksi omien lähtökohtiemme perusteella, mitä uskaltaisin väittää jokseenkin subjektiivisiksi tai vähintäänkin oman aikamme luomuksiksi. Boydston pohtii myös, että muuttamalla sukupuolen suhteellisen itsestäänselvän analyttisesta kategoriasta ensin määriteltäväksi kysymykseksi, voisimmeko tarkastella mitkä vuorovaikutukset ja suhteet paljastuvat toistuviksi – tai mitkä yleisesti ottaenkaan edes merkityksellisiksi.¹⁴

“[...]ask why we are using a particular critical construct, what it means to us, from whose experience it derives and what it highlights and what it conceals in our work as historians. We need to problematise the way in which the category (any category) has been historically constructed[...].”¹⁵

Boydston kehottaakin esseessään kyseenalaistamaan käyttämämme käsitteet ja terminologian, näkemys, jonka allekirjoitan henkilökohtaisesti täysin. Mikäli näin ei tutkimusprosessissa tehdä, näkisin vaarana tietynlaisen eurosentrisyyden tai vähintäänkin länsimaakeskeisen viitekehyksen omaksumisen tutkimusprosessia tehdessä. Vaihtoehtoisesti vaarana on myös anakronistinen sukupuolen käsitteen ennalta määrittelemisen nykypäivän perusteella.

Kun lähtökohtana on teoria sukupuolesta vallan ja suhteiden ilmentäjänä, mielestäni on vaadittua miettiä, kuinka erilaiset kulttuurit ja ympäristöt omine valtakamppailuineen heijastuvat tässä kontekstissa. Epäilemättä näiden monimutkaisten rakenteiden ja sukupuolen

¹² Tämä on hyvin merkitsevä ero sukupuolihistorian ja naishistorian välillä.

¹³ Scott 2008, 1422.

¹⁴ Boydston 2008, 576.

¹⁵ Boydston 2008, 576.

välille syntyy monisäikeinen vuorovaikutus, joka muovaa kumpaakin toisen mukaisesti – en usko, että voisimme tutkimusprosessissa irtaannuttaa sukupuolta ja yhteiskuntaa toisistaan ilman merkittäviä menetyksiä analyysin kannalta. Sukupuolen edustajan sukupuolta käsitellessä on välttämätöntä tarkastella kontekstia, missä tämä sukupuoli ilmenee.

Mikään kulttuuri tai yhteiskunta ei kuitenkaan syntynyt tyhjästä, vaan kaikella on hyvin moniulotteinen menneisyys – kuten myös sukupuolella. Sukupuoli on lähtökohtaisesti kietoutunut yhteiskuntaan ja kulttuuriin, ja sen valtarakenteisiin mutta vuorovaikutuksen ollessa molempiin suuntiin on syytä tarkastella sukupuolta myös historiallisena prosessina. Yhteiskunnan muuttuessa käsite ja ilmiö joka tunnetaan sukupuolena epäilemättä muuttuu, ja vastavasti muutokset sukupuolessa yhteiskunnallisena käsitteenä muuttavat ympäristöään. Mielestäni on tärkeää sukupuolta tutkiessa ainakin yrittää huomioida käsitteen historiallinen kehityskulku.

Tämän osion aloittava siteeraus on sukupuoleen ja afroamerikkalaiseen poliittiseen kulttuuriin erikoistuneen historioitsijan Elsa Barkley Brownin (1992) esseestä “What Has Happened Here”, joka vaikutti vahvasti myös Jeanne Boydstonin esseeseen.¹⁶ Esseessään Brown argumentoi ettei sukupuolta voida täysin erottaa muista määrittelevistä kategorioista kuten etnisuus, yhteiskuntaluokka, seksuaalisuus tai vaikkapa ihonväri, vaan se on luontaisesti kytköksissä yksilön tai ihmisryhmän muihin piirteisiin.¹⁷ Brownin mukaan on siis virheellistä olettaa sosiaalisen sukupuolen olevan universaalisti yhtenevä piirre, vaan konteksti täytyy ottaa huomioon. Eroavaisuuksia ei tule vain huomioida, vaan täytyy myös tarkastella näiden “luokkien” välisiä suhteita.

Voidaan myös painottaa, ettei biologinen sukupuoli ole inherentisti sosiaalisen sukupuolen sydämessä tai edes sen pääasiallinen luoja. Feministinen teoretikko Judith Butler kirjoitti aiheesta seuraavanlaisesti:

“It would make no sense, then, to define gender as the cultural interpretation of sex if sex itself is a gendered category. Gender ought not to be conceived merely as a cultural inscription of meaning on a pregiven surface (a juridical conception); gender must also designate the very apparatus of production whereby the sexes themselves are established. As a result, gender is

¹⁶ Boydston 2008, 577.

¹⁷ Brown 1992, 298.

*not to culture as sex is to nature; gender is also the discursive/cultural means by which "sexed nature" or "a natural sex" is produced."*¹⁸

Mielestäni tämä on tärkeä huomio, vaikka ei olekaan tutkimuksen kannalta valokeilassa. Biologinen sukupuoli on osaltaan kuitenkin rakentamassa kulttuurillista ja sosiolingvististä käsitettä sukupuolesta, joten se on taustavaikuttajana tässäkin tutkimuksessa.

Kohtelen tutkimuksessani sukupuolta parhaani mukaan avoimena kysymyksenä, enkä ennaltamääriteltynä analyttisena kategoriana. Sukupuoli on sosiaalinen konstruktio ja historiallinen prosessi, eikä sitä voida mitenkään päin pitää universaalina käsitteenä vaan yhteiskunnallisena ilmiönä – tai pikemminkin, useampina ilmiöinä. Sukupuoli ilmentää, ja toisaalta luo pohjaa yhteiskunnan valtarakenteille, joten on tarkasteltava myös miten ja mitkä asiat sukupuolittuvat tutkittavassa ympäristössä – ja mitä sukupuoli siis edes pohjimmiltaan tarkoittaa. Pyrin olemaan tarkkana, etten katsele sukupuolta oman ajan ja paikan linssien läpi tutkiessani toista hetkeä aika-avaruudessa – mikä on mielestäni ehdottoman tärkeää, vaikkakin tutkimukseni ensimmäisen maailmansodan naissotilaista käsitteleekin sukupuolta ympäristöissä jotka ovat suhteellisen lähellä kulttuurillisesti sekä ajassa, että paikassa. Uskon itse kielen olevan todellisuuttamme määrittävin tekijä, kielellisen käänteen mukaisesti,¹⁹ ja koen erityisen tärkeäksi huomioida jo lingvistisen eron minun ja tutkimuskohteideni välillä. Vaikka täyteen objektiivisuuteen pyrkiminen on mahdotonta, aina voin yrittää olla mahdollisimman läpinäkyvä omasta positiostani ja pyrkiä tiedostamaan omat “linssini” tutkimustyötä tehdessäni.

2.4 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni on kvalitatiivista eli niin kutsuttua laadullista tutkimusta. Koska käytän alkuperäisaineistoinani kolmea omaelämäkertaa ja tutkin niitä sukupuoliteorian näkökulmasta, koin parhaaksi vaihtoehdoksi monimetodisen lähestymistavan. Lähestyn tutkimusateriaalia hermeneuttisesti, koska uskon meidän olevan lähtökohtaisesti ihmisinä omien subjektiivisten todellisuuksiemme kasvatteja ja täten täyteen objektiivisuuteen pääseminen on mahdotonta. Tarkastelemme asioita aina jostakin näkökulmasta, joka kumpuaa meidän omasta maailmankuvastamme. Käsitellessä jotain niinkin konstruktionistista käsitettä kuin sukupuoli,

¹⁸ Butler 1990, 7.

¹⁹ Lingvistisen, eli kielellisen käänteen mukaan kieli on todellisuutta määrittävä tekijä. Muutos tapahtui filosofiassa 1900-luvulla.

lähtökohtani tutkijana on väistämättä jossain määrin värittänyt oman aikani sukupuolikäsityksen mukaisesti. Pyrkimyksenäni on kuitenkin analysoida sukupuolta avoimena kysymyksenä ennalta määritellyn kategorian sijaan.

Käytännössä koen henkilökohtaisesti siis, että minun on vältettävä kompastuskiveä ja anakronisesti analysoimasta historiallista sukupuolen konseptia oman aikani sukupuolen määritelmän valossa. Uskon hermeneuttisen kehän auttavan minua pyrkimyksessäni päästä mahdollisimman lähelle päämäärääni. Hermeneuttinen kehä on lyhyesti sanottuna menetelmä, jossa kokonaisuutta tulkitaan sen muodostavien osien myötä ja kokonaisuuden muodostavia osia taas tutkitaan kokonaisuuden kautta.²⁰ Kokonaisuuden ja sen muodostamien palasten muodostama dialektinen suhde on se voima, joka pitää hermeneuttisen kehän progressionona eikä se vain jämähdä paikalleen.

Yksinkertaistettuna siis lähestyn tutkimustani uudelleen ja uudelleen uudessa valossa, pohjaten ymmärrykseni tutkimuksesta saamaani informaatioon. Uskon pääseväni näin kauemmas ja kauemmas potentiaalisesta sudenkuopasta, että analysoisin sukupuolta anakronistisesti oman aikani käsityksien perusteella. Hermeneutiikka ei tietenkään ole ongelmaton, etenkin jos sitä yritetään kietoa poststrukturalistiseen²¹ tai sosiaalisen konstruktion teoreettiseen viitekehukseen, mutta koen sen olevan tarpeellinen yhdistelmä tutkimukseni luonnetta ajatellen. Postmodernismin huomioiden koen tärkeäksi mainita ja painottaa, ettei hermeneuttinen lähestymistapa tee tutkimuksestani yhtään sen ”oikeampaa”, mutta metodin sisäinen ei-emansipatorisuus palvelee hyvin valmiiksi jo olemassaolevaa teoreettista viitekehystä.

Hermeneuttisen kehän lisäksi varsinaisesti tutkin materiaaliani lähiluvun keinoin. Lähiluku puolestaan tarkoittaa kaikessa yksinkertaisuudessaan tekstin systemaattista ja tarkkaa analysointia, jossa varsinaisen tekstin lisäksi analysoidaan tekstin sisältämiä nyansseja ja konnotaatioita.²²

²⁰ Tieteen termipankki 17.05.2018: Filosofia: hermeneuttinen kehä

²¹ Poststrukturalistinen suuntaus filosofiassa korostaa, että vaikka merkitykset ovat sosiaalisia rakenteita, niihin näiden merkitysten tutkiminen on samalla tavalla

²² <http://www.mantex.co.uk/what-is-close-reading/>

3 Sodan sukupuolittaminen

Ensimmäisen maailmansodan aikana sotaa ja sitä ympäröivää “myyttiä” sukupuolitettiin liittämällä sen ajan näkemyksien mukaisia feminiinisiä ja maskuliinisia piirteitä sodan eri aspekteihin ja tapahtumiin. Propagandassa hyödynnettiin sukupuolta tehokeinona; toisinaan positiivisemmassa muodossa korostamalla nuorten miesten maskuliinisuutta ja sankariutta,²³ ja toisinaan negatiivisemmassa valossa shokkeina – josta Saksan keisarikunnan hyökkäys Belgiaan on oiva esimerkki. Saksa hyökkäsi neutraaliin Belgiaan elokuussa 1914 valtion kieltäytyttyä tarjoamasta saksalaisille lupaa läpikulkuun Saksan tahtoessa kourata Ranskaan, ja keisarikunnan joukot syyllistyivät lukuisiin sotarikoksiin siviiliväestöä vastaan. Sotarikokset saivat ympäröivien valtojen propagandassa nimen “Belgian raiskaus”,²⁴ ja niihin liittynyt sekä sanallinen että visuaalinen grafiikka kuvailivat maskuliinisia hahmoja retuuttamassa onnettomia naishahmoja – uhka, jolta suoraselkäisten nuorten miesten tuli suojella kotimaansa naisia.²⁵

Välillä feminiinisyttä, etenkin Belgian suhteen, käytettiin myös propagandan keinona suoraan naisille. Lentolehtisissä moitittiin naisia – niin vaimoja kuin äitejäkin – jotka eivät tahtoneet päästää miehiä rintamalle, ja heiltä kysyttiin tahtovatko he jakaa Belgian kohtalon.²⁶

Naiseuden käyttäminen propagandassa jatkui läpi sodan, mutta diskurssin oli muututtava konfliktin näyttäessä vuosi vuodelta uusia puolia modernista sodankäynnistä. Viimeisenä varsinaisena sotavuotena 1918 länsirintaman siviilit saivat tuntea totaalisen sodan käsitteen aivan uudella tavalla, kun tykistö ja ilmavoimat hyökkäsivät ennennäkemättömällä vimmalla kaikkea liikkuvaa vastaan. Kotirintaman kärsiessä pommituksista ja miehityksen uhan lähestyessä, sukupuolen käyttö propagandassa sai piristysruiskeen – jälleen korostettiin uhrien puolustettavaa naiseutta ja maskuliiniseksi miellettyjen hyökkääjien häijyyttä.²⁷

Sukupuolen lävistäessä koko yhteiskunnan kaikki rakenteet, ei ole kovinkaan yllättävää että kotirintaman ja taistelutantereiden välillä vallitsi kaksinapainen jakolinja; ensimmäinen

²³ Grayzel 2010, 264.

²⁴ Ympärysväestöjen, ja etenkin Britannian käytettyä termiä tehokkaana propagandakeinona ja sota-ajan vääristelyistä huolimatta termi on myöhemmässä tutkimuksessa osoittautunut paikkaansa pitäväksi. Ks. Zuckerman 2004, passim; Lipkes 2007, passim.

²⁵ Grayzel 2010, 265.

²⁶ Grayzel 2017, 177.

²⁷ Grayzel 2010, 272.

yleensä sukupuolitettiin feminiiniseksi ja jälkimmäinen puolestaan maskuliiniseksi. Näistäkin lähtökohdista katsottuna voidaan uskoa naissotilaan olleen sosiaalinen ja kulttuurillinen anomalia. Taistelulinjojen taakse siviilejä vastaan hyökättiin länsirintamalla 1918 tulella ja raivolla, mutta kotirintama tuotiin mukaan sotaan jo aiemminkin: se raja ylitettiin viimeistään jo 1915 Saksan pommittaessa Lontoota ilmalaivoilla.²⁸ Kuten tässä kappaleessa käykin myöhemmin ilmi, rajat niin sanottujen “miesten ja naisten” maailmojen välillä alkoivat hämärtyä sodan edetessä kun kotirintama militarisoitui. Tutkimuskohteistani myös Dorothy Lawrence palatessaan sodasta Englantiin kommentoikin sodan laajentumista kotirintamalle: *“Residence in England only meant that people met war in one form while fighters in the firing-line met it in another form”*.²⁹

Ensimmäinen maailmansota itärintamalla oli aivan erilainen kuin länsirintamalla – eikä pelkästään keskusvaltojen menestyksen suhteen.³⁰ Pitkittyvän asem sodan sijaan sota oli hyvinkin liikkuvaa ja avointa.³¹ Kotirintaman käsite oli idässä siis hyvin erilainen kuin lännessä, ja muutoskäyrän sodan sukupuolittumisen ja kotirintaman militarisoitumisen suhteen voi olettaakin poikkeavan länneästä. Mikä ei sinänsä ole muutenkaan yllättävää, yhteiskunnan sosiaalisiin ja kulttuurillisiin aspekteihin sidottuna sukupuoli itsessäänkin poikkesi käsitteenä. Esimerkiksi erot Serbian ja Britannian välillä kotirintaman suhteen ovat kuin yöllä ja päivällä: Britannian maaperälle ei varsinaisesti koskaan hyökätty, paitsi ilmaiskujen *et cetera* muodossa, siinä missä Serbia miehitti käytännössä kokonaan.³² Rintaman ja kotirintaman välinen erottelu katoaa lähes kokonaan valtion joutuessa miehityksi.

Siinä missä lännessä kotirintama siis progressiivisesti ajautui osaksi sotaa ja militarisoitui, toisille idässä sodasta ja kotirintamasta tuli yhtä sodan etulinjojen seilatessa läpi itäisen Euroopan – puhumattakaan maiden läpi kulkevista sotajoukoista, jotka saattoivat päätyä esimerkiksi ryöstelemään, tai pahempaa. Pogromit³³ esimerkiksi ulkomaalaisia ja etnisiä vähemmistöjä vastaan eivät juuri saaneet vastustusta – ja mikä teki siviilien elämästä hankalaa, keisarikunnassa oli laki joka antoi armeijalle täydellisen juridisen vallan sotatoimialueilla ja

²⁸ Grayzel 2017, 180.

²⁹ Lawrence 2016, 188.

³⁰ Keskusvallat päihittivät itärintamalla Venäjän ja Romanian, sekä miehittivät Serbian. Serbit, ympärysvalltojen tuella, taistelivat sodan loppuun saakka.

³¹ Showalter 2010, 66 - 82.

³² Ibid.

³³ Hyökkäykset, usein ryöstöretkien muodossa, etnisiä vähemmistöjä kohtaan.

niiden läheisyydessä.³⁴ Keisarikunnan sydänmailla Venäjällä sota näkyi kotirintamalla lähinnä teollisen työvoiman demografisissa muutoksissa, sisäpoliittisina muutoksina ja kriiseinä,³⁵ mikä omalta osaltaan johti tapahtumaketjuun, jonka seurauksena Venäjä ajautui vallankumouksien kautta vuosia kestäneeseen sisällissotaan.

Melissa Stockdale argumentoi "The Russian Experience of the First World War" -esseessään sodan painolastin ja kärsimyksen epätasaisen jakautumisen Venäjän keisarikunnassa kriittisesti vaikuttaneen sodan lopputulemaan: Venäjän tappioon, keisarivallan kaatumiseen ja loppujen lopuksi Lokakuun vallankumoukseen. Venäjän kotirintaman voidaan siis nähdä olleen hänen mukaansa kaksijakoinen monessakin suhteessa; alueellisesti pahiten kärsivät tietenkin keisarikunnan raja-alueet lännessä, kuten Baltia ja Puola. Taistelulinjat kuitenkin pyyhkivät näiden alueiden yli.³⁶ Kotirintamalla kauempana taistelusta kaupungit ja asutuskeskukset kärsivät pahemmin kuin maaseutu; vastoinkäymisiä urbaaneilla alueilla olivat muun muassa pula ruoasta ja polttoaineesta, kotimaan pakolaisuus ja muut suuret väestönliikkeet esimerkiksi tehdastyön perässä, ja esimerkiksi edellisen tuomat epidemiat ja sairaudet. Kaikki tämä ravisteli yhteiskunnallista vakautta maassa, jolla ei ollut keinoja totaaliseen sodankäyntiin.³⁷

On arvioitu, että Venäjällä melkein puolet teollisesta työvoimasta vuonna 1917 oli naisia, mikä ensinäkemältä vaikuttaa yllättävänkin korkealta luvulta. On kuitenkin huomioitava, että jo 1880-luvulla naiset muodostivat 22 % Venäjän teollisesta työvoimasta, prosenttiluku, mihin Yhdysvallat pääsi vasta 1920-luvulla.³⁸ Venäjän keisarikuntaa, ja sen kansaa, koettelivat monet vastoinkäymiset molemmin puolin vuosisadan taitetta 1900. Köyhyys ajoi ratkaisuihin käytännön nimissä, monesti naisten oli yksinkertaisesti pakko tehdä samoja töitä kuin miesten – mikä oli esimerkiksi tutkielmassani käsiteltävän Maria Bochkarevankin menneisyys. Köyhänä talonpoikaistyttärenä hänen nuoruusvuosiaan leimaa kova työ miesten ohella muun muassa tietyöläisenä.³⁹ Kuten monissa länsieuroopan maissa, sodan syttyessä 1914 ja vetäessä miehet rintamalle, naisten oli täytettävä tyhjiö työvoimassa myös Venäjälläkin.

Sodan tällä tavoin haastettua monia yhteiskunnan totutuista sukupuolinormeista on selvää, että jossain määrin valtarakenteiden vavistessa oli tilaisuuksia monenlaiselle sekä proaktiiviselle että reaktiiviselle toiminnalle. Voidaan kuitenkin nähdä, ettei ensimmäinen maailmansota

³⁴ Lohr 2010, 483 - 484; Stockdale 2009, 323.

³⁵ Lohr 2010, 480 - 491.

³⁶ Stockdale 2009, 323.

³⁷ Stockdale 2009, 323 - 326.

³⁸ Clements 2012, 136.

³⁹ Bochkareva 2017, 3 - 58.

varsinaisesti tuonut muutosta – ainakaan suoraa ja välitöntä – totuttuihin yhteiskunnallisiin sukupuolinormeihin ja -rooleihin. Naiset eivät saaneet äänioikeutta monessakaan maassa, tai jos saivat niin ne olivat ehdollisia, huolimatta naisten panoksesta sodan aikana. Esimerkiksi Ranskassa, jossa sodan lopussa kolmasosa pelkästään sotatarviketeollisuuden työvoimasta oli naisia,⁴⁰ naiset saivat äänioikeuden vasta toisen maailmansodan jälkeen 1945.

Sota-ajan naisista rakennettiin kyllä sankarimyyttiä sekä Britanniassa että Ranskassa. Sen sijaan, että näiden poikkeuksellisten naisten myytit olisivat uurtaneet uutta uraa sukupuolirooleissa, vaikutus oli lähestulkoon päinvastainen aihetta tutkineen Alison Fellin mukaan: nämä sankarihahmot, vaikkakin olivat poikkeuksellisia, olivat roolimalleja kansan “parhaimmistosta” – ja toisaalta heidän sukupuoltaan käytettiin korostamaan vihollisen barbaarisuutta. Jos sankaritar kuoli vihollisen käsissä, hänen kuolemansa oli *murha* eikä esimerkiksi teloitus tai *killed in action*.⁴¹

Kuten aiemminkin on todettua, ensimmäinen maailmansota ei suoranaisesti vaikuttanut yhtä järjestyvästi nasiten asemaan yhteiskunnassa – ei ainakaan välittömästi – kuin mitä olisi voinut odottaa. Fellin mukaan sodan jälkeinen pronatalistinen⁴² ilmapiiri veti naisia takaisin kotiin, ja koteihinsa palaavia naisia ei juurikaan juhlistu – sodassa surmansa saaneet naiset ja naissankarit nousivat marttyyrimaiseen asemaan säilyttäen arvokkuutensa, sodasta selvinneet kamppailivat esimerkiksi työllistymisen suhteen ja alkoivat haipua historian hämäriin.⁴³ Erityisen mainittavaa on, että 23-vuotiaana taistelussa surmansa saanut naissotilas Ecaterina Teodoroiu nousi Romanian kansallissankariksi.⁴⁴

Naissotilaista mahdollisesti tunnetuin Maria Bochkareva joutui salaisen poliisin Tšekan teloittamaksi 1920, Dorothy Lawrence tulottomana journalistina päätyi mielisairaalaan loppuelämäkseen 1925, ja ranskalainen lentäjä Marie Marvingt kamppaili työllistymisen kanssa siviilielämässään.⁴⁵ Itävaltalainen naissotilas Viktoria Savs vammautui sodassa, mutta piti maineensa patrioottisena sotasankarina ja osallistui veteraanien tapaamisiin vielä 1950-luvullakin.⁴⁶ Ranskalainen Émilienne Moreau jatkoi naissotilaan “uraansa” toisessa

⁴⁰ Grayzel 2010, 267.

⁴¹ Fell 2014, 108-123.

⁴² Pronatalistinen politiikka tarkoittaa syntyvyyttä edistävää toimintaa.

⁴³ Fell 2014, 123.

⁴⁴ Bucur 2000, 45-48.

⁴⁵ Fell 2014, 123.

⁴⁶ Heinisch 1997, passim.

maailmansodassa Ranskan vastarintaliikkeen parissa,⁴⁷ ja saikin kunniamerkintöjä urastuksistaan.

Yhteiskunnan valtarakenteisiin sidottuja sukupuolinormeja vapistaneet ilmiöt rajoittuivat siis enimmäkseen sodan kontekstiin. Yhteiskunnalliset rakenteet sopeutuivat ja joustivat sodan aikana pragmaattisista syistä, ja feminiinisyyttä käytettiin työkaluna ja aseena sota-ajan ponnistuksissa.

Suuri sota koetteli sosiaalisia rakenteita koettelemalla sukupuolen rajoja yhteiskunnallisessa kontekstissa – mikä ei tietenkään tapahtunut yhdessä yössä, vaan sodan alkuvaiheilla totutut sukupuolelliset normit olivat yhtä läsnä kuin ennen sotaakin. Eivätkä vain läsnä, vaan aktiivisena vaikuttajana ja tehokkaana työkaluna esimerkiksi propagandassa. Britanniassa miehiä värvättiin sotaan puolustamaan kotimaan naisia ja uhkaamalla brittimiesten maskuliinisuutta, Venäjällä aseisiin halajaville naisille naureskeltiin – kuten kävi esimerkiksi Maria Bochkarevalle.⁴⁸ Kotirintamala oli totuttuun tapaan feminiininen ja sotatoimialue maskuliininen. Ensimmäinen maailman sota kuitenkin oli konfliktina aivan uudellinen, ja sodan uudet puolet loivat kyseenalaistavan asetelman sukupuoleen. Bipolaarinen jako kotirintaman ja sotatoimialueen välillä hämärtyi ja sotkeentui esimerkiksi ilmaiskujen ja tykkitulien myötä; feministi Ida O'Malley artikuloi: “... *In former days... one could still, if one wished, think of the state as separate from the home, of men as separate from women. Now it is much less possible to do so.*”⁴⁹ Susan Grayzel artikkelissaan “Gender and Warfare”, mistä O'Malleyen sitaattikin on poimittu, argumentoi: “*This mixing up of the state and home, the worlds of men and women, resulted not only from the aerial attacks on homes far beyond a front line but also from the resulting militarization of the domestic sphere.*”⁵⁰

Kotirintaman ja taistelukentän välisen jaottelun sotkuuntuessa ja “*domestic spheren*”⁵¹ militarisoituessa yhteiskunnan sisäiset sukupuolirakenteet saivat aivan uutta tilaa joustaa. Sen sijaan, että esimerkiksi teolliset naistyöläiset tai puhumattakaan naissotilaat olisivat toden teolla vaikuttaneet sosiaalisiin normeihin, kotielämän militarisoituminen sulki kaiken murroksellisen sisäänsä. Alison Fell argumentoi, että naisten tullessa hyväksytyksi ja

⁴⁷ Fell 2014, 122.

⁴⁸ Bochkareva 2017, 72.

⁴⁹ Grayzel 2017, 181.

⁵⁰ Grayzel 2017, 181.

⁵¹ Suomen kielestä ei mielestäni löydy kyllin hyvää käännoästä termille *domestic sphere*, vaan olen tutkielmassa kääntänyt sen kontekstisidonnaisesti kodiksi tai kodin piiriksi.

normalisoiduksi osaksi sotaponnistusta, se tapahtui naissotasankareiden poikkeuksellisuuden hinnalla.⁵² Sodan ulottuessa kodin piiriin, voidaan nähdä sodassa toimineiden naisten tulleen jossain määrin vain kodin ja kotirintaman jatkeeksi – mikä on muun tutkimukseni kannalta erittäin tärkeää huomioida.

4 Naissotilaat

4.1 Naiseuden monet kasvot Suuressa sodassa

“Now, how would it do to organize three hundred women like myself to serve as an example to the army and lead the men into battle?”⁵³

Venäjän keisarikuntaa palvelleista naissotilaista heti ensimmäiseksi on tietenkin mainittava Bochkarevan Naisten kuolemanpataljoona, mutta he eivät kuuluisuudestaan huolimatta olleet ensimmäiset venäläiset naiset aseissa suuren sodan aikana. 1917 kesällä Bochkarevan kolmensadan sotilaan pataljoonan ollessa rintamalla, arvioiden mukaan 5500-6500 naista värväytyi sotilaaksi Venäjän armeijaan.⁵⁴ Myös Bochkarevan naispataljoonan loi inspiraatiota ympäri maata, ja naiset alkoivat muodostaa useampia omia pataljooniaan.⁵⁵

Saksan juutalainen tohtori ja aktivisti Magnus Hirschfeld (1868 – 1935), jonka töistä merkittävä osa tuhoutui täysin natsien käsissä 1930-luvulla, käsitteli huomattavan paljon naissotilaita vuoden 1934 kirjassaan *“The Sexual History of the World War”*. Hirschfeldin mukaan sodan alussa jo Venäjän armeijassa oli palvelleet satoja naissotilaita,⁵⁶ ja he olivatkin saaneet kuuluisuutta aikanaan – vaikka nykypäivä onkin heidät enimmäkseen jo unohtanut. Hirschfeldin mukaan myös Serbiassa palveli ainakin 2400 naissotilasta, tunnettu nimellä *League of Death*,⁵⁷ mitä pidän jopa suhteellisen uskottavana väitteenä. Jonkun verran serbialaisia naissotilaita on vielä säilynyt nykypäivän muistissa, ihan katujen nimissäkin Belgradissa kuten Milunka Savic jota pidetään eräänä palkituimmista naissotilaista historiassa.

⁵² Fell 2014, 123.

⁵³ Maria Bochkareva muotoillessaan ajatustaan Naisten kuolemanpataljoonasta Mikhail Rodziankalle. Bochkareva 2017, 154.

⁵⁴ Grayzel 2010, 272.

⁵⁵ Bochkareva 2017, 220.

⁵⁶ Hirschfeld 1934, 110 – 112.

⁵⁷ Hirschfeld 1934, 114.

Hirschfeld mainitsee kirjassaan naissotilaita, osan jopa nimeltä, lähes jokaisesta sotaan osallistuneesta maasta. Kuten Dorothy Lawrence, monet näistä mainituista naissotilaista (etenkin länsirintamalla) joutuivat taistelemaan mieheksi naamioituneena.⁵⁸ Erityisesti maininnan arvoista mielestäni on ukrainalaisnaisten vahva läsnäolo Itävalta-Unkarin armeijassa.⁵⁹

Yhdysvaltalaisessa *The Literary Digest* -viikkojulkaisussa kesäkuun 19. päivänä vuonna 1915 uutisoitiin naissotilaista. Myös kyseisessä artikkelissa arvioidaan venäläisiä naissotilaita olleen noin neljäsataa, joista monia mainitaan nimeltä ja kerrotaan heidän saavutuksistaan: Mitalein palkittu Olga Kokovtseva, “Moskovan Jeanne d’Arc”⁶⁰ loukkaantumisista huolimattaan ei perääntynyt rintamalta; Donin kasakoiden joukossa oli naisupseeri Alexandra Lagareva, joka muutaman miehen kanssa jouduttuaan vangiksi pakeni tärkeiden anstettujen tietojen kanssa ja vielä vangitsi 18 ratsumiestä; Olga Jehlweiser oli kokenut soturi jo Mantsurian sodasta ja palveli ilmeisesti ensimmäisessä maailmansodassakin; ja kultaisten hiustensa mukaan nimetty “Yellow Martha” ei luovuttanut Venäjän keisarikunnan lippua saksalaisten käsiin vaan yksin pelasti sen vihollisten kynsistä.⁶¹

Lehden artikkelissa kiehtovaa on paitsi siinä kerrotut tapaukset, myös käytetty kieli – naissotilaista puhutaan harvinaisen positiiviseen sävyyn: “*One can but feel that the passion of the Russian women to fight side by side with their men is not only patriotic, but symptomatic of a fine sense of comradeship.*” Mikä lisää artikkelin kiehtovuutta on se, että artikkeli pohjaa brittiläisen *The Graphic* -lehden artikkeliin naissotilaista samalta vuodelta.⁶²

Dorothy Lawrencen ja Flora Sandesin tarinoita verratessa yhteiskuntaluokka ilmenee selkeänä erottavana tekijänä; Lawrence köyhänä, nuorena tulevana journalistina yritti sodan syttyessä 12 kertaa pestautua erilaisiin vapaaehtoistoimiin ottaakseen osaa sotaponnistukseen, mutta hänet käännyttiin pois joka kerta – vaikka hän korosti olevansa halukas menemään sairauden riivaammille alueille tai *ihan minne tahansa*. Selvittäessä eräälle kapteenille tarinaansa,

⁵⁸ Hirschfeld 1934, 115 – 123.

⁵⁹ Hirschfeld 1934, 121.

⁶⁰ Ranskan kansallissankari ja nykyään katolinen pyhimys Jeanne d’Arc (1412 - 1431) on hyvinkin ikoninen sankarimyytti naissoturista. “Orléansin neitsyt” johti ranskalaisia taistelussa englantilaisia vastaan, kunnes hänet petettiin ja hän paloi roviolla. Kiehtovaa, kuinka myöhempien aikojen naissotureita on verrattu häneen – erityisesti jos naissotilaat uhrasivat henkensä. Esimerkkejä tällaisista tapauksista ensimmäisessä maailmansodassa Olga Kokovtsevan lisäksi Romanian kansallissankari Ecaterina Teodoroiu ja serbialainen Sofija Jovanović.

⁶¹ The Literary Digest 1915, 1460.

⁶² Ibid.

Lawrence kertoi erään syyn olleen heikko taloudellinen tilanne, miksei häntä päästetty töihin – sairaanhoitajaksi hänellä taas ei ollut pätevyyttä eikä kokemusta.⁶³

Flora Sandes puolestaan tuli korkeammasta yhteiskuntaluokasta ja oli parhaansa mukaan yrittänyt kouluttautua sairaanhoitajaksi,⁶⁴ mitä kautta hän päätyikin rintamalle ambulanssin kuljettajana. Jos vastaan tuli ongelmia hänen värväytyessään, ainakaan hän ei niitä myöhemmin enää muistellut tai kirjannut kirjoihinsa – hän myös aloitti palveluksensa jo elokuussa 1914 mikä oli brittien näkökulmassa varsin aikaista, valtaosan naisten liittyessä sotaponnistuksiin vasta myöhemmin.

Venäjällä Maria Bochkarevan Naisten kuolemanpataljoona, se mitä jäi jäljelle sisäisten ristiriitojen revittyä joukon rikki, koostui Bochkarevalle äärimmäisen lojaaleista ja patrioottisista talonpoikaisnaisista. Venäjän yhteiskunnan natistessa liitoksistaan väliaikaishallituksen aikana monelle oli luontevampaa kokea lojaaliutta jotain vakaampaa konseptia kohtaan - pataljoonan kokonaisen hajottamisen uhan häilyessä yllä joukkojen yllä, kolmensataa jäljelle jäänyttä Bochkarevalle lojaalia naista olivat jo omaksuneet hänen patrioottisen ja uhmakkaan retoriikkansa – vaikka heidän täytyisi käydä käskyn antanutta kenraalia vastaan, he olivat valmiita menemään.⁶⁵

4.2 Patrioottisuutta, uhmakkuutta ja seikkailunhalua

“I am of the people, blood of your blood, a toiling peasant girl.”⁶⁶

Miehiä värvättiin armeijaan suuren sodan aikana miljoonissa, suurimmalle osalle ei vaihtoehtoa juuri annettu. Milloin ei ollut suora asevelvollisuus ja pakkovärväys käytössä, sosiaalisia ja kulttuurillisia paineita käytettiin vaikuttamiskeinoina suoran propagandan ohella. Esimerkiksi Britanniassa ennen asevelvollisuuden käyttöönottoa 1916 kaduilla käyskenteli naisia antamassa valkeita sulkia, pelkuruuden symboleita, ilman uniformuja kulkeville miehille kyseenalaistaen heidän *miehuutensa*.⁶⁷

⁶³ Lawrence 2016, 157.

⁶⁴ Taylor & Francis Group 2003, 383-384.

⁶⁵ Bochkareva 2017, 176.

⁶⁶ Sitaatti on Maria Bochkarevan puheesta joukolle sotaan väsyneitä karkureita Maladzetšnassa 1917. Bochkareva 2017, 196.

⁶⁷ Grayzel 2010, 265.

Naisilla ei ollut samanlaista pakkoa armeijaan, vaan siihen liittyminen saattikaa siellä palveleminen saattoi olla jopa kiellettyä toimintaa. Dorothy Lawrence, kuten monet muutkin naissotilaat, olivat rintamalla mieheksi naamioituneena – ja jäätyään tästä kiinni joutui pidätetyksi uskouduttuaan väärälle aliupseerille, ja menetti “oikeutensa”⁶⁸ palvella asevoimissa.⁶⁹ Muita nimeltä tunnettuja miehenä armeijassa esiintyneitä naissotilaita oli esimerkiksi itävaltalainen Viktoria Savs, joka palkittiin ansiokkaasta sotilaspalveluksestaan ja pidettiin Itävallassa myöhemmin patrioottisena sotasankarina.⁷⁰

Flora Sandes päätyi palvelemaan Serbian armeijassa työskenneltyään Punaisen Ristin ambulanssikuskina ja erkaannuttuaan yksiköstään oman turvallisuutensa vuoksi liittyi Serbian armeijaan sotilaana.⁷¹ Hänen syynsä tarttua aseisiin serbien parissa olivat siis hyvinkin maanläheiset ja pragmaattiset, tosin Sandes seitsemän vuotisen Serbian armeijan sotilasuransa aikana yleni jopa kapteeniksi saakka. Kuten myöhemmin tässä luvussa häntä siteraankin, hän oli hyvin sopeutunut serbiarmeijaan ja paluu siviiliin tuotti hankaluuksia.⁷²

Venäjän keisarikunnassa tilanne naissotilaille oli hyvin toinen, vaikka alku tuottikin hankaluuksia myös Maria Bochkarevalle. Mielenkiintoista on huomata, sekä tarinasta itsestään että myös hänen tavastaan kertoa elämästään, kuinka Bochkarevaa ajoi sotilaana eteenpäin vahva nationalistinen ja patrioottinen asenne, mistä kappaleen alussa oleva sitaatti antaakin hiukan mallia. Hän yrittikin liittyä armeijaan heti marraskuussa 1914, mutta hänet yritettiin ohjata Punaisen Ristin palvelukseen – ensin vastaanotettua halveksuntaa ja naurua värväyksestä vastaavilta virkamiehiltä.⁷³

Bochkarevan elämä ennen sotaa oli kamppailua vastoinkäymisestä toiseen, hänen täytyi kestää köyhyyttä, kylmää, nälkää, jopa kotiväkivaltaakin mitä pahimmissa määrin. Keisarikunnassa köyhimpien kansanluokkien elämä ei ollut helppoa, ja yhteiskunnallinen tukiverkostokin loisti poissaolollaan.⁷⁴ Elokuussa 1914 uutiset sodasta saavuttivat Siperian tundrat ja taigat, ja kansan reaktio teki nuoreen ja kovia kokeeneeseen Bochkarevaan vaikutuksen. *“It was an elevating, glorious, unforgettable moment in one’s life. My soul was gripped, and I had a dim*

⁶⁸ Jota hänellä ei kyllä koskaan ollutkaan, naisten palveleminen sotilaana oli Britanniassa yksiselitteisesti kiellettyä.

⁶⁹ Lawrence 2016, 121-167.

⁷⁰ Heinisch 1997, passim.

⁷¹ Sandes 1916, 1-46.

⁷² Sandes 1927, 220.

⁷³ Bochkareva 2017, 72-

⁷⁴ Bochkareva 2017, 1-68.

realization of a new world coming to life, a purged world, a happier and Godlier one.” Hän oli juuri selvinnyt hädintuskin elossa miesystävänsä “Yashan” kynsistä, jonka kanssa hän eli pienessä Amga kylässä Siperiassa. “... *And the dread of Yasha’s frenzy had seized me, intensified by my inability to find an escape, the thought, ‘WAR!’ suddenly flashed into my mind. ‘Go to war to help save thy country!’ a voice with me called.*”⁷⁵

Kaikesta kärsimyksestä huolimatta Bochkareva koki olevansa lojaali Yashaa kohtaan, vaikka tämä oli yrittänyt tappaa hänet useamminkin kuin kerran. Vielä Bochkarevan paettuakin Amgasta hän tunsu omantunnontuskia siitä, että hän oli hylännyt Yashan ja pyörtänyt valansa pysyä hänen rinnallaan ikuisesti.⁷⁶ Kuten hän omaelämäkertansa onkin sanellut, sodan kutsu kuitenkin oli tätä lojaaliutta huomattavasi voimakkaampi – hän kertoo haaveillensa päivin ja öin taistelulentistä, ja miten hänen sydämensä sinne halajaa haavoittuneiden ja vaikertelevien maanmiestensä rinnalle.⁷⁷ On kiehtovaa, kuinka sota ja perinteisesti (vankempien hierarkioiden länsimaissa vielä enemmän kuin idässä) maskuliinisena nähty armeija tarjosivat pois pääsyn entisestä elämästään talonpoikaistytölle kuten Bochkareva. Nationalistinen hurmos tarttui häneen kuin keneen tahansa mieheenkin – ja pysyi vahvana vaikuttimena hänen elämässään loppuun saakka, ja oli omalta osaltaan eittämättä aspekti hänen identiteetissään. Nationalismin lumo naisten parissa ei ollut aivan tavatonta suuren sodan aikana muuallakaan. Esimerkiksi Britanniassa feministiset liikkeet jakautuivat kahteen leiriin sodan kannatuksen suhteen. Kesäkuussa 1915 Emmeline Pankhurstin⁷⁸ johtamat feministit osoittivat mieltään, jotta naiset saisivat osallistua sotapanokseen ja palvella maataan.⁷⁹

Dorothy Lawrence aloitti oman kertomuksensa vuodesta 1915, hetkestä kun hän pyöräili Ranskassa kohti rintamalinjoja eikä juurikaan palannut menneisyyteensä. Tietomme hänen elämästään ennen sotaa ovat muutenkin suhteellisen vähäisiä: äitinsä hylkäämä, kirkonmiehen kasvattama, ja ennen sotaa toimi aloittelevana journalistina. Lawrence oli saavuttanut jo jalansijaa kirjoittamalla joitakin hyviä artikkeleita *The Times* -lehdelle, mutta hänen haaveenaan oli päästä kirjeenvaihtajaksi rintamalle; mikä Lawrencen sinne seuraavana vuonna veikin. Kiehtovaa on myös se, että journalismi oli tuohon aikaan hyvin miesvaltainen ala –

⁷⁵ Bochkareva 2017, 65.

⁷⁶ Bochkareva 2017, 67-68.

⁷⁷ Bochkareva 2017, 66.

⁷⁸ Emmeline Pankhurst oli brittiläinen pro-war suffragetti. Hän kävi 1917 seuraamassa Naisten kuolemanpataljoonaa Venäjällä.

⁷⁹ Grayzel 2010, 267.

puhumattakaan kirjeenvaihdosta rintamalla, Lawrence haave jota hänen kollegansa halveksuivat ja vähätelivät.⁸⁰

Loppujen lopuksi voimme vain spekuloida, mitkä olivat perimmäiset syyt sen takana, että Dorothy Lawrence päätyi sotaan – jos sen syvällisempiä syitä edes oli. Hän oli yrittänyt päästä vapaaehtoistoimiin sotatoimialueelle 12 kertaa, joka kerta hänet käännytettiin pois; milloin koska hänellä ei ollut vaadittavaa varallisuutta, milloin koska hänellä ei ollut kokemusta tarvittavissa taidoissa.⁸¹

Tietynlainen uhmakkuus hänen tarinastaan kuitenkin huokuu; hän tuli köyhistä oloista ja työskenteli miesvaltaisella alalla, tahtoi sotaan kirjeenvaihtajaksi – ja tietenkin päätyi pukeutumaan rintamalta salakuljetettuun uniformuun. Sodasta palattuaan hän tahtoi kirjoittaa kokemuksistaan, vaikka joutuikin rankan sensuurin alle armeijan hallintoa johtaneen ministeriön toimesta.⁸² Ollessaan kuulusteltavana kolmen kenraalin, usean muun upseerin seurattessa, Lawrence saapui Kolmannen armeijan “oikeussalina” toimivaan tilaan leveästi virnuillen ja naurua pidätellen – hänestä oli aivan absurdia, että yksi köyhä englantilaistyttö aiheutti moisen näytelmän.⁸³

Voisin sanoa uhmakkuuden olevan vahvasti läsnä myös Maria Bochkarevan tarinassa. Hän oli itsepäinen ja aina valmis vastustamaan jopa vahvoja auktoriteetteja, vaikka hänellä oli vahva usko sellaisiin. Hän muun muassa kamppaili tiensä päästäkseen sotilaaksi ja luodessaan pataljoonaansa kieltäytyi armeijan reformeista ja oli vastatusten jopa häntä komentaneen kenraalin ja maata silloin hallineen Kerenskyn kanssa.⁸⁴

Käsitlemistäni tapauksista Bochkarevaa ja Lawrencea yhdistää heidän alhainen yhteiskuntaluokkansa, Flora Sandes taas tuli ylemmästä yhteiskuntaluokasta – hänen isänsä oli korkea-arvoinen kirkon virkamies, mikä takasi Sandesille laadukasta koulutusta ja hänestä tulikin ammatiltaan sihteeri – vaikka jo nuorena olikin seikkailunhaluinen, ja nautti esimerkiksi ampumisesta ja ratsastuksesta.⁸⁵

Naissotilaat päätyivät siis rintamalle hyvin monenlaisista syistä. Maria Bochkarevalle sota tarjosi pois pääsyä epäonnisesta ja epäterveellisestä elinympäristöstä, mutta hänen vahvan

⁸⁰ http://www.times-series.co.uk/nostalgia/432132.Girl_who_fought_like_a_man/ (Haettu 25.04.2018)

⁸¹ Lawrence 2016, 157.

⁸² Lawrence 2016, 190.

⁸³ Lawrence 2016, 151.

⁸⁴ Bochkareva 2017, 169 – 176.

⁸⁵ Taylor & Francis Group 2003, 383-384.

aatteellisuutensa merkitystä ei sovi aliarvioida. Dorothy Lawrence tuli niin ikään huonommista oloista, ja päätyi rintamalle mieheksi pukeutuneena jouduttuaan käännetyksi kerta toisensa jälkeen osallistumasta sotaponnistuksiin, enimmäkseen hänen yhteiskuntaluokastaan johtuvista syistä. Flora Sandes ambulanssikuljettajana lähti Serbiaan ja päätyi omista erkaannuttuaan serbien joukkoihin, myöhemmin pestautuen varsinaiseksi sotilaaksi Serbian armeijaan.

Erityisesti Bockharevan ja Lawrencen sosiaalisen ympäristön ollessa hierarkkinen sukupuolen suhteen on lähes itsestäänselvää huomioida heidän uhmakas vallassa olleiden sukupuoliroolien kyseenalaistaminen. Sandesilla Serbiassa tilanne oli armeijaan liittyessä helpompi, mutta sodan jälkeen palaaminen vanhoihin muotteihin osoittautui hankalaksi.

4.3 Femiiniset soturit?

“...No, there is no other way to peace than through an offensive and the defeat of the enemy. Conquer the Germans and there will be peace! Shoot them, kill them, stab them, but do not fraternize with the foes of our beloved Russia!”⁸⁶

Kuten jo aiemmissa luvuissa olenkin kirjoittanut, ensimmäisen maailmansodan aikaan sosiaalisessa ja kulttuurillisessa maailmassa maskuliinisena pidetty soturius ja “heikompana” pidetty naiseus eivät kulkeneet käsi kädessä – ja jos nämä kaksi piirrettä yhdistyi samassa yksilössä (tai käsitteessä), syntyi ristiriita. Venäjän keisarikunta ja myöhemmin väliaikaisen hallituksen hallitsema Venäjä⁸⁷ muodostivat jossain määrin poikkeuksen, etenkin sodan loppua kohden.

On kiehtovaa, miten kaikki kolme tutkimaani naissotilasta vaikuttivat olevan itsevarmoja kyvyistään sotilaana, huolimatta sosiaalisista ja kulttuurillisista vaikutteista ja käsityksistä armeijasta yksinomaan maskuliinisena ympäristönä. He eivät myöskään vaikuta kertomuksiensa perusteella juuri “irrottavan” naiseutta omasta identiteetistään, vaan se on toisinaan hyvinkin läsnä.

On tietenkin huomioitavaa, että esimerkiksi Lawrence ei armeijassa kerennyt palvella merkittävän pitkää aikaa ja senkin ajan, mitä hän oli *armeijan khakeissa* hän oli mieheksi

⁸⁶ Bochkareva 2017, 196.

⁸⁷ Keisari Nikolai luopui kruunusta Helmikuun vallankumouksen aikana, jolloin valta siirtyi väliaikaiselle hallitukselle ja Pietarin neuvostolle (Petrograd Soviet). Venäjältä tuli *de jure* tasavalta vasta syyskuussa, ja Lokakuun vallankumous kahta kuukautta myöhemmin lakkautti tämän lyhytaikaisen valtioon.

naamioituneena. Maria Bochkareva puolestaan sai surmansa toukokuussa 1920, eikä näin koskaan saanut tilaisuutta palata pois sotilaan roolista. Flora Sandes palveli avoimesti naisena Serbian armeijassa, eteni muukalaisesta rivimieheksi ja myöhemmin kapteeniksi seitsemän vuoden aikana selviten vieläpä kaikesta elossa; mikä johti siihen, että hän joutui kokemaan siirtymän naispuolisesta sotilaasta siviilinaiseksi. Sandes päättää 1927 muistelmansa kertoen, ettei yritä edes kuvailla miltä se tuntui yrittää palata takaisin yhteiskunnan odottamaan sosiaaliseen rooliin.⁸⁸ Käsittelen tätä aihetta myöhemmin tutkielmassani, mutta tämä on huomioitava seikka Sandesin identiteetissä hänen sotilauttaan koskien.

Bochkareva oli vakuuttunut kyvystään taistella ja palvella maataan kuin kuka tahansa mieskin, ensimmäistä kertaa yrittäessään liittyä armeijaan hän vakuutteli erästä komentajaa: “*Your Excellency*’, *I insisted, ‘God has given me strength, and I can defend my country as well as a man. I have asked myself before coming here whether I could endure the life of a soldier, and I found that I could. Cannot you place me in your regiment?’* “⁸⁹

Toukokuussa 1917 Bochkareva piti puhetta Mariinskij-teatterissa, ollessaan luomassa Naisten kuolemanpataljoonaa. “*‘Men and women citizens!’ I heard my voice say. ‘Our mother is perishing. Our mother is Russia. I want to help to save her. I want women whose hearts are loyal, whose souls are pure, whose aims are high. With such women setting an example of self-sacrifice, you men will realize your duty in this grave hour!’* “⁹⁰ Puheessaan hän kutsui naisia tarttumaan aseisiin, sillä hän uskoi – tai ainakin käytti sitä retoriikassaan – miesten menettäneen taistelutahtonsa ja naisten olevan se, joka voi Venäjän enää pelastaa.⁹¹ Eräässä Pietarissa pitämässään puheessa (Bochkareva oli ainakin omaelämäkertansa perusteella yllättävän taitava oraattori ja piti useita puheita) hän kuvaili naisten muuttuvan naarastiikereiksi puolustaessaan Venäjää, lapsiaan ja kotimaansa vapautta kaatuneiden sankareiden nimissä, kuivaten Venäjän kyyneleet ja parantaen haavat.⁹²

Bochkareva ei koskaan irrottanut naiseuttaan hänen sotilaallisuudestaan, vaikka jossain määrin yhteiskunnalliset elementit siihen vaikuttivat. Hän uskoi naisten olevan luonnostaan kevytmielisiä ja fyysisesti heikkoja – ja ollakseen päteviä sotureita naisten täytyi

⁸⁸ Sandes 1927, 220.

⁸⁹ Bochkareva 2017, 72.

⁹⁰ Bochkareva 2017, 159.

⁹¹ Esim. Bochkareva 2017, 160 – 161; 170.

⁹² Bochkareva 2017,

“puhdistautua” alttiiksi uhrauksille. Näiden naisten henkinen ja moraalinen vahvuus Bochkarevan mukaan olisi suurtakin sotajoukkoa voimakkaampi.⁹³

Bochkarevan kokoama pataljoona ajautui sisäisiin riitoihin, keisarivallan kaaduttua bolsevikit ja väliaikaishallitus ajoivat reformeja läpi maan – ja myös armeijan. Valtaosa kuolemanpataljoonan naisista kannatti reformeja, etenkin komiteavetoista johtoa, mutta Bochkareva vastusti sitä vahvemman henkilökohtaisen auktoriteetin nimissä – mikä johti lopulta pataljoonan karsiutumiseen. Suurin osa naisista lähti, mutta kolmesataa Bochkarevalle lojaalia naista jäi. Käsittelin aiemmin Bochkarevan ja Lawrencen alhaista yhteiskuntaluokkaa, ja siitä näkökulmasta on mielenkiintoista että Bochkarevan mukaan kaikki nämä kolmesataa hänelle lojaalia naista olivat myös “enimmäkseen hänen kaltaisiaan talonpoikaisnaisia ja erittäin uskollisia Venäjälle”.⁹⁴ Pataljoonaan oli kuitenkin liittynyt alunperin naisia kaikista yhteiskuntaluokista (lähes 2000 yksilöä), ja jopa perinteisesti arvokkuutta herättäneistä perheistä.⁹⁵

4.4 Naissotilaiden sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ympäristö

Dorothy Lawrencen tapauksessa on erittäin kiehtovaa Brittiläisen imperiumin reaktio naiseen heidän armeijassaan. Häntä epäiltiin pidätyksen jälkeen vakoojaksi, häntä kuulusteli kuusi kenraalia ja yli kaksikymmentä muuta upseeria,⁹⁶ kerta toisensa jälkeen eri paikoissa ja tilanteissa.⁹⁷ Paitsi, että armeija oli häpeissään naisen onnistuneesta soluttautumisesta, niin myös pelkäsi tarinan levitessä useamman naisen rohkaistuvan ja omaksuvan perinteisesti maskuliinisen roolin.

Pidätyksen jälkeen Lawrencea kohdeltiin varsin hyvin ja erittäin ystävällisesti. Uutiset hänen läsnäolostaan levisivät kuin kulovalkea, ja upseerit olivat lähinnä hämillään.⁹⁸ Hän sai karistettua epäilykset hänestä vakoojana hyvinkin nopeasti.⁹⁹ Pian kuitenkin tiedustelupalvelun miehet tulivat hakemaan hänet, ja veivät hänet... On kieltämättä hiukan vaikea uskoa nykyihmisenä, miten yhden naisen läsnäolo armeijan *khakeissa* etulinjassa oli niinkin

⁹³ Bochkareva 2017, 161.

⁹⁴ Bochkareva 2017, 174.

⁹⁵ Bochkareva 2017, 161.

⁹⁶ Lawrence 2016, 151.

⁹⁷ Lawrence 2016, 121 – 167.

⁹⁸ Eikä vähiten siksi, että hän oli ollut rintamalla päiväkausia jäämättä siitä kiinni.

⁹⁹ Lawrence 2016, 131 – 134.

merkittävä seikka: hänen saattajansakin välittömästi alkoivat pohtia, mitä kotopuolessa tällaisesta sanottaisiin.¹⁰⁰ Kerta toisensa jälkeen hän joutui ristikuulusteltavaksi; upseerit ja virkamiehet eivät olleet uskoa häntä,¹⁰¹ ja Lawrence oli erittäin huvittunut erään tunnetuimman tiedustelujoukkojen brittiupseerin, saksalaisten vakoojien kauhun, epäonnistuessa kuulustelemaan häntä, vaikka Lawrence puhui ainoastaan totta.¹⁰²

Kolmannen armeijan päämajassa Lawrencea kuulusteli kolme kenraalia täydessä uniformussa kuin sota-oikeudessa olisi, useiden uspeerien ja päällystön jäsenten seurattessa sivusta. Paikalla oli myös uutisreportteri.

Lawrence kirjoitti 1919 kokemuksistaan, mutta kirja joutui War Officen¹⁰³ rankan sensuurin alle eikä kirja koskaan saavuttanut suurta menestystä. Jo hänen palattuaan Englantiin eräs palkittu upseeri kielsi Lawrencea julkaisemasta mitään hänen kokemuksistaan ennen kuin ministeriö antaisi siihen luvan. Hänelle myös luvattiin mitali palveluksesta, mutta sitä hän ei koskaan saanut – mistä hän ei itse ollut erityisen yllättynyt: *“But it has never come! Hardly surprising! Why on earth should I have any medal for making myself a general nuisance?”*¹⁰⁴

Köyhänä journalistina Lawrence kamppaili elannon kanssa palattuaan Lontooseen, ja vuonna 1925 hänet suljettiin mielisairaalaan ja hän kuoli Friernin [mieli-]sairaalassa 1964.

On ällistyttävä kontrasti jälleen verrata Lawrence'n tarinaa tutkimukseni toiseen brittiin Flora Sandesiin, joka palveli avoimesti naisena Serbian armeijassa seitsemän vuotta ja saavutti kapteenin arvon.¹⁰⁵ Serbiassa sosiaalinen hierarkia ei ollut lähellekään niin vankkumaton ja alati läsnä kuin mitä se oli Britanniassa, minkä voi huomata Sandesin kertomuksista. Hänen asetoverinsa kohtelivat häntä kunnioituksella ja aikanaan, yhtenä omistaan. Sukupuoli ei juuri noussut erottelevana tekijänä Sandesin ja muiden sotilaiden välisessä interaktiossa. Asiaan on epäilemättä vaikuttanut paljon naisten suhteellisen suuri määrä serbien joukoissa sodan aikana, ja totaalisen sodan konseptin konkretisoituminen kotirintamalla saakka maan joutuessa miehitettyksi.

¹⁰⁰ Lawrence 2016, 137.

¹⁰¹ Lawrence 2016, 143.

¹⁰² Lawrence 2016, 145.

¹⁰³ War Office oli ministeriö, joka vastasi Britannian armeijasta.

¹⁰⁴ Lawrence 2016, 190.

¹⁰⁵ Sandes 1927, 220.

Vuonna 1916 *Slava*-päivänä¹⁰⁶ eversti antoi Sandesille ylennyksen kersantiksi, harvinaisen julkisissa olosuhteissa hänen komppaniansa edessä (ja muiden komppanioiden kuuloetäisyydellä) joukkojen kokoonnuttua yhteen – yleensä ylennykset tehtiin vähissä äänin ja lähestulkoon ohimennen. Päivän aikana rykmentin upseerit ja rivisotilaat kättelivät ja henkilökohtaisesti onnittelivat Sandesia hänen saavutuksistaan – jopa ensimmäisen armeijan kenraali henkilökohtaisesti kävi onnittelemassa häntä.¹⁰⁷ Aiemmin hänen komppaniansa sotilaat olivat yhdessä koonneet kirjeen, addressin, jossa jokainen henkilökohtaisesti kiitti Sandesia ja ilmaisi hänelle ystävällisyytensä ja arvostuksensa. Kielimuuri oli ollut läsnä heidän yhteisen taipaleen aikana, ja he käännätytivät addressin englanniksi eräällä kielellä osanneella serbialaisella.¹⁰⁸

Siinä missä Lawrencen tarinassa on vahvasti nähtävissä hänen naiseutensa korostaminen brittiarmeijan puolelta – mitä kautta se reflektoituu hänen omassa identiteetissäänkin hänen muistelmissaan, vastaavaa elementtiä ei juurikaan Sandesin kokemuksista serbien parissa löydy. Häntä kyllä puhuteltiin neitinä ja addressissakin mainittiin *noble daughter of England*, sekä tietenkin myöhemmin häntä pidettiin “*our Englishwoman*”¹⁰⁹ hänen asetovereidensa keskuudessa. Tilanne muuttui kotoutumisen jälkeen – Sandes kertoo muistelmiensa lopussa, että hän menetti yhteyden vanhoihin tovereihinsa. Eräs heistä, kenet hän oli tavannut oli sanonut, ettei “osaa suhtautua häneen, eikä tiedä kuinka hänelle pitäisi puhua”.¹¹⁰

Ulkopuolisten toimijoiden korostama feminiinisyys on havaittavissa myös Bochkarevan tarinassa Venäjällä. Alkaen jo hänen ensimmäisestä yrityksestään pestautua armeijaan, Bochkareva kohtasi vähättelyä ja epäuskoa.¹¹¹ Hän tarvitsi tsaarin erityisluvan päästäkseen liittymään armeijaan, minkä hän myös saikin.¹¹² Sama jatkui rintamalla asti, sekä hänen ollessa yksilönä naissotilaan asemassa, kuten Helmikuun vallankumouksen jälkeen: Pietarin

¹⁰⁶ Slava on Serbian ortodoksis-kristillinen juhlapäivä, jolloin perinteisesti muistellaan perheen tai suvun suojeleuspyhimyksiä.

¹⁰⁷ Sandes 1916, 236-237.

¹⁰⁸ Sandes 1916, 224-229.

¹⁰⁹ Sandes 1927, passim.

¹¹⁰ Sandes 1927, 221.

¹¹¹ Esim. Bochkareva 2017, 72; 75.

¹¹² Silloin kun Bochkareva värväytyi armeijaan, oli lainvastaista värvätä naisia sotilastehtäviin Venäjän keisarikunnassa. Hänelle sympaattinen komentaja kuitenkin auttoi häntä, ja tsaarin luvalla Bochkareva värväytyi sotilaaksi. Bochkareva 2017, 72 - 74.

neuvoston mukaan sotilaat ja upseerit olivat täst’edes samalla viivalla, ja Bochkarevan käskystä kieltäytyneet kertoivat, etteivät ota *baban*¹¹³ komentoja vastaan.¹¹⁴

Bochkareva oli myös aiemmin pärjännyt taistelussa, mutta hänelle luvattua neljännen asteen Pyhän Yrjön ristiä ei hänelle koskaan annettu hänen sukupuolensa takia.¹¹⁵ Jopa johtaessaan kolmea sataa erinomaisesti koulutettua naissotilasta rintamalle, Bochkarevan pätevyys ja arvovalta kyseenalaistettiin hänen sukupuolensa perusteella.¹¹⁶

Ei ollut tavatonta, että sosiaalisessa konfliktitilanteessa Bochkarevan sukupuolta käytettiin häntä vastaan. Vallankumouksen liekkien loimutessa kotirintamalla sotilaat ajautuivat sekasortoon ja keskinäiseen kahinaan, ja välienselvittelyssäkin hänen vastustajansa kyselivät, miksi heidän täytyisi kuunnella “typerää *babaa*”.¹¹⁷ Hän usein kuitenkin taitavalla retoriikalla ja hyvillä puhujan lahjoilla onnistui kääntämään joukot puolelleen,¹¹⁸ mikä on kertova yksityiskohta venäläisestä sosiaalisesta ilmapiiristä – vastaava ei olisi tullut kysymykseenkään tiukasti hierarkisessa Britanniassa.

Bochkarevaa ja hänen pataljoonansa vähäteltiin kerta toisensa jälkeen, vaikka he monesti osoittautuivat kurinalaisimmaksi yksiköksi – olivathan he pitkän ja rankan koulutuksen käyneitä yksilöitä. Toisinaan kuolemanpataljoona käytti sitä hyödykseen. Esimerkiksi naiset ja upseeristo johtivat rynnäkköä saksalaislinjojen yli vedoten rivimiesten apaattisuuteen ja letargiaan – mikä Bochkarevan mukaan saikin loput sotilaat kyllä liikkeelle.¹¹⁹

4.5 Naissotilas vai nainen sodassa

*“Turning from a woman into a private soldier proved nothing compared with turning back again from soldier to ordinary woman”*¹²⁰

Kuten kolmannen luvun yhteenvedossa toteankin, laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa ja skaalassa naissotilas oli jokseenkin anomalia – millainen ja kuinka suuri

¹¹³ Baballa yleensä tarkoitetaan Venäjällä isoäitiä tai vastaavaa hahmoa, mutta kyseisessä kontekstissa sitä käytettiin myös nuorista naisista. Mahdollinen suomenkielinen vastine voisi olla *emäntä*.

¹¹⁴ Bochkareva 2017, 137.

¹¹⁵ Bochkareva 2017, 98.

¹¹⁶ Bochkareva 2017, 191.

¹¹⁷ Bochkareva 2017, 145.

¹¹⁸ Esim. Bochkareva 2017, 195 – 197.

¹¹⁹ Bochkareva 210 – 213.

¹²⁰ Sitaatti on Flora Sandesin myöhemmästä omaelämäkerrastaan. Lokakuun 31. päivä 1922, lähes päivälleen 7 vuotta hänen liittyttyään Serbian armeijaan, hän sai kotiutuskäskynsä – paluu siviilielämään, erityisesti siviilinaisen rooliin osoittautui odotettua hankalammaksi. Sandes 1927, 220.

anomalia riippui lähtökohdista. Hierarkisesti tiukassa Britanniassa naissotilas oli käsitteenäkin, ja kuten Lawrencen tapauksesta voimme huomata nini myös yksilönäkin valtava transgressio. Serbiassa sukupuoliroolit olivat tutkimusmateriaalin perusteella tutkimukselle relevanteista valtioista kaikista väljimmät. Taustalla oli monia tekijöitä, kuten alueen perin huomattava kulttuurillinen ja poliittinen diversiteetti Balkanin monivaiheisen ja värikkään historian seurauksena. Toinen mielestäni lähes ilmiselvä tekijä on puhdas käytännöllisyys, Serbiassa ei juurikaan ollut mahdollisuuksia esimerkiksi kieltää naisia osallistumasta sotaponnistuksiin – varsinkaan, kun maa miehitetiin suuren sodan kuluessa. Venäjällä tilanne puolestaan muuttui hyvinkin nopeasti sodan aikana. Vuonna 1914 Maria Bochkareva kohtasi naurua yrittäessään värväytyä armeijaan, vuonna 1917 hän johti pataljoonallista päteviä naissotilaita Kerenskyn offensiivissa.

Sodan edetessä kuitenkin jo olemassaolevat viitekehykset joustivat kotirintaman tullessa osaksi sotaa ja militarisoituessa tavalla tai toisella. Pian anomaliat muuttuivat vain ilmiöiksi tämän muutoksen sisällä – mikä toisaalta normalisoi niitä, mutta myös tylsistyi muutoin potentiaalisesti vallitsevia valtarakenteita kyseenalaistavan ilmiön. Abstraktit yhteiskunnalliset aiheet eivät suinkaan välttämättä näy yksilöiden elämässä sellaisenaan, ja näiden kahden välillä voi esiintyä suuriakin eroja. Jos nainen sodassa voidaan nähdä olleen vain sotaan tuodun kotirintaman henkilöitymä yhteiskunnan silmissä, niin on aiheellista kysyä päteekö sama naissotilaiden omiin näkemyksiin.

Kappaleen aloittava sitaatti kertoo Flora Sandesin ajatuksista armeijasta kotiuttamisen jälkeen. Seitsemän vuoden asepalveluksen jälkeen hän koki hankaluuksia palata takaisin siviilinaisen rooliin¹²¹ – ongelmana ei ollut pelkästään sotilaselämästä siviiliin siirtyminen, vaan myös paluu perinteisempään naisen sosiaaliseen rooliin. “Metamorfoosi”, kuten Sandes sitä itse kutsui, vaikutti selkeästi myös hänen ja muiden ihmisten väliseen suhteeseenkin – jopa vanha asetoveri kertoi, ettei tiedä miten päin olla nyt siviilissä Sandesin, naisen, seurassa.¹²²

Jos yleistyksenä voidaan nähdä naissukupuolen ja sotilaan muodostaneen ristiriidan niiden ollessa “luokkina” yksilössä, Sandesin kohdalla tämä ei näyttänyt tapahtuneen – ei yksilötasolla, eikä myöskään sosiaalisella tasolla. Hän oli yksi sotilas muiden joukossa, joka vain sattui olemaan nainen – hänen kohtelunsa tuskin oli mitenkään erityisen poikkeuksellista, Serbian armeijassa palveli kuitenkin huomattavat määrät naisia.

¹²¹ Sandes 1927, 220.

¹²² Ibid.

Dorothy Lawrence puolestaan oli täysin päinvastaisessa asemassa. Hän oli nainen naamioituneena mieheksi rintamalla, jossa tällainen aktiviteetti johti hänen pidätykseen ja karkoitukseen rintamalta. Tämä aspekti korostui sekä hänen omassa identiteetissään, hänen kokemuksissaan ja selvästikin myös sosiaalisissa suhteissa. Lawrencen kohdalla “nainen sodassa”, tai “femiinisen piirin ajautuminen mukaan sotaan” korostui ilmiönä vahvasti. Ei tullut kuuloinakaan, että hän olisi ollut vain yksi sotilas muiden joukossa, sotilas jonka sukupuoli sattui olemaan nainen.

Venäjällä Maria Bochkarevan kokemuksen voisinkin nähdä asettuneen näiden kahden vastakohdan välimaastoon. Hän oli kyllä sotilas, mutta sekä hänen subjektiivisessa että sosiaalisessa identiteetissään hänen naiseutensa korostui vahvasti. Hän kohtasi vähättelyä ja ivaavaa sukupuolestaan, ja sosiaalisissa konflikteissa (etenkin armeijassa) käyttivät hänen naiseuttaan yrityksenä heikentää vastapuolen arvovaltaa. Bochkareva toisaalta oli varma omista kyvyistään sotilaana.

Bochkareva myös tiedosti sukupuolensa sosiaalisen painolastin ja koittikin käyttää sitä aseena kääntämällä tilanteen ylösalaisin. Esimerkiksi hänen kuolemanpataljoonansa ollessa rynnäkönnä kärkeä hän toivoi miesten inspiroituvan tai tuntevan häpeää naisten johtaessa joukkoja.

5 Päätäntö

Tutkimusta tehdessä kävi selväksi, että kandidaatintutkielma on skaalaltaan liian rajoittunut aihetta varten: ensimmäisen maailmansodan naissotilaissa olisi sukupuolihistoriallisesti tutkittavaa erittäin paljon enemmänkin. On sääli, kuinka harvat heistä kirjoittivat omakohtaisia kokemuksiaan ylös – kuten on myös sekin, kuinka he ovat jo alkaneet jäädä historian hämäriin – kuten “Moskovan Jeanne d’Arc” tai Donin kasakkaupseeri Alexandra Lagareva. Dorothy Lawrence oli kokea saman kohtalon (oletettavasti) ainutlaatuisesta kokemuksestaan huolimatta, mutta hänen kirjansa päätyi takaisin julkisuuteen 1980-luvulla.

Tutkimukseni kannalta relevanteissa maissa Britanniassa, Serbiassa ja Venäjällä jokaisessa oli vallassa erilainen käsitys sukupuolesta, mikä selkeästi on kytköksissä vallitseviin valtarakenteisiin sekä historialliseen prosessiin niin sukupuolen kuin valtarakenteidenkin takana. Seikka tietenkin heijastuu myös kaikkien kolmen naissotilaan tarinoissa, heidän kokemuksensa olivat hyvinkin toisistaan poikkeavia. Dorothy Lawrence joutui pukeutumaan mieheksi, eikä juuri saanut vaihtoehtoa jäädessään kiinni vaan lähetettiin pois rintamalta;

upseerit ja sotamiehet pohdiskelivat minkälainen myrsky hänestä syntyisi kotopuolessa. Maria Bochkareva kamppaili koko sotilaan uransa ajan, mutta sai yhä vahvemman ja vahvemman jalansijan asevoimissa – hänelle annettiin mahdollisuus vaikuttaa jopa sisäisissä konfliktitilanteissa. Flora Sandes ei juuri sukupuolestaan kokenut ongelmia Balkanin vuoristoissa, mutta sodan jälkeen koki vaikeuksia sopeutua takaisin siviilinaisen rooliin.

Sodan koskettaessa niin yksilön elämän kuin koko yhteiskunnankin kaikkia аспектеja, on lähes odotettavaakin, että sota itsekkin sukupuolitettiin kontekstissa, jossa kaikki muukin sai vähintäänkin sukupuolellisen assosiaation. Sota oli perinteisesti koettu maskuliinisenä maailmana ja sota-aikana koti taas feminiinisenä vastakohtana, joten tällaisessa tilanteessa naissotilas oli suoranainen ristiriita. Ensimmäisen maailmansodan luonnetta kukaan ei kuitenkaan osannut odottaa; kotirintaman militarisoituminen, sodan konkreettinen tulo kotirintamalle (esimerkiksi ilmapommitusten muodossa), ja sodan pitkittyminen haastoivat omalta osaltaan yhteiskunnallisia valtarakenteita.

Aiemmin selkeä raja feminiinisen ja maskuliinisen maailman välillä muuttui häilyvämmäksi ja häilyvämmäksi, toisaalla ne sotkeutuivat kokonaan esimerkiksi miehitysten muodossa. Yhteiskunnalliset normit kuitenkin joustivat, ja otti omakseen sitä ravistelleet ilmiöt. Kotirintaman militarisoituessa venytelmä naiseudesta, tai feminiinisyydestä, venyi ja sisällytti aiemmin jopa shokeeraavaksi koetut ilmiöt. Jossain määrin voisi nähdä transgressioiden menettäneen kaiken teränsä normien venyessä.

Ensimmäinen maailmansota muutti sodankäyntiä perusteellisesti, ja vaikutukset näkyivät myös sosiaalisessa ja kulttuurillisessa ympäristössä. Feminiinisen kotirintaman ja maskuliinisen sotatoimialueen vahva sukupuolittunut jakolinja alkoi toisaalta häilyä sodan edetessä: toisaalta siksi, että sota ulottui suoraan ja konkreettisesti kotirintamallekin esimerkiksi ilmasodan tai tykistön muodossa, toisaalta kotirintaman militarisoituminen loi oman painonsa muutokselle.

Tiukan binäärisen kodin ja sodan (...feminiinisyyden ja maskuliinisuuden, naisen ja miehen...) rajan hälvetessä toisaalta myös vallitsevia rakenteita ravistelevat ilmiöt menettivät teränsä ja omalta osaltaan vanhat rakenteet joutaessaan omaksuivat nämä muutokset sisälleen: naisten vapaaehtoiset sairaanhoitajajyksiköt, naiset teollisessa työvoimassa, naiset vakoojina tai vastarintataistelijoina... Kaikki päättyi takaisin vanhan mallin sisälle. *Domestic spheren* militarisoituessa naiset rintamalla olivat jossain määrin tuon feminiinisen maailman henkilöitymiä.

Naissotilaiden tarinoissa tämä ei heidän omiin näkemyksiinsä tuntunut vaikuttaneen, ei ainakaan kaikilla. Lawrencen ja Sandesin tarinat olivat vastakohtia, ensimmäisen ollessa nainen sodassa ja jälkimmäisen ollessa naissotilas, ja Bochkarevan tarinan ollessa näiden kahden väliltä. Lawrencella olisi todennäköisesti kyllä pärjännyt sotilaana aivan yhtä hyvin kuin Sandes tai Bochkarevakin, jos hänelle olisi vain annettu mahdollisuudet siihen.

Lähdeluettelo ja tutkimuskirjallisuus

Alkuperäislähteet

Bochkareva, Maria & Don Levine, Isaac (2017): “Yashka: My Life as Peasant, Exile and Soldier”. London: Forgotten Books. [Alkuperäinen painos 1919]

Lawrence, Dorothy (2016): “Sapper Dorothy Lawrence: The only English Woman Soldier, Late Royal Engineers 51st Division 179th Tunnelling Company BEF”. London: Forgotten Books. [alkuperäinen painos 1919]

Sandes, Flora (1916): “An English Woman-Sergeant in the Serbian Army”. Lontoo: Hodder and Stoughton. <https://archive.org/details/englishwomanserg00sanduoft> (Noudettu 02.04.2018)

Sandes, Flora (1927): “The Autobiography of a Woman Soldier: A Brief Record of Adventure with the Serbian Army 1916–1919”. New York: Frederic A. Stokes Company. <https://archive.org/details/HeAutobiographyOfAWomanSoldierABriefRecordOfAdventureWithThe> (Noudettu 02.04.2018)

Aikalaislähteet

The Literary Digest 19.06.1915

<https://archive.org/stream/literarydigest50newy#page/1460/mode/1up> (Noudettu 15.02.2018)

Alkuperäislähteinä käytetty muu kirjallisuus

Hirschfield, Magnus (1934): “The Sexual History of the World War”. New York: Cadillac Pub. Co.

<https://archive.org/details/sexualhistoryofw00unse> (Noudettu 31.01.2018)

Tutkimuskirjallisuus

Barbara, Evans Clements (2012): “A History of Women in Russia: From Earliest Times to the Present”. Bloomington: Indiana University Press.

Boydston, Jeanne (2008): “Gender as a Question of Historical Analysis”. *Gender & History* 20 (3/2008), 558-583. New Jersey: John Wiley & Sons Ltd.

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0424.2008.00537.x/full> (noudettu 13.02.2018)

Brown, Elsa (1992): "What Has Happened Here". *Feminist Studies* 18 (2/1992), 295-312.

University of Maryland: Feminist Studies, Inc.

<https://www.jstor.org/stable/pdf/3178230.pdf?refreqid=excelsior%3A41592f673770bbdda20d968a8aa0e427> (noudettu 13.02.2018)

Bucur, Maria (2000): "Between the Mother of the Wounded and the Virgin of Jiu: Romanian Women and the Gender of Heroism during the Great War". *Journal of Women's History* 12 (2/2000), 45-48, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Butler, Judith (1990): "Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity". New York: Routledge.

Fell, Alison (2014): "Remembering French and British First World War Heroines".

Teoksessa Hämmerle, Christa; Überegger, Oswald; Bader Zaar, Birgitta (toim.): "Gender and the First World War". Basingstone: Palgrave Macmillan.

Grayzel, Susan (2010): "Women and Men". Teoksessa Horne, John (toim.): "A Companion to World War I". New Jersey: Wiley-Blackwell.

Grayzel, Susan (2017): "Gender and Warfare". Teoksessa Grayzel, Susan & Proctor, Tammy (toim.): "Gender and the Great War". Oxford: Oxford University Press.

Lohr, Eric (2010): "Russia". Teoksessa Horne, John (toim.): "A Companion to World War I". New Jersey: Wiley-Blackwell.

Showalter, Dennis (2010): "War in the East and Balkans, 1914–18". Teoksessa Horne, John (toim.): "A Companion to World War I". New Jersey: Wiley-Blackwell.

Scott, Joan Wallach (1986): "Gender: A Useful Category of Historical Analysis". *The American Historical Review* 91 (5/1986), 1053-1075, Oxford University Press.

<https://www.jstor.org/stable/pdf/1864376.pdf> (noudettu 12.02.2018)

Scott, Joan Wallach (2008): "Unanswered Questions". *The American Historical Review* 113 (5/2008), 1422-1430, Oxford University Press.

<http://www.culturahistorica.es/scott/unanswered.pdf> (noudettu 14.02.2018)

Stockdale, Melissa (2009): "The Russian Experience of the First World War". Teoksessa Gleason, Abbot (toim.): "A Companion to Russian History". New Jersey: Wiley-Blackwell.

Taylor & Francis Group (2003): *A Historical Dictionary of British Women*. Abingdon: Routledge.

Verkkolähteet

<http://www.mantex.co.uk/what-is-close-reading/> (noudettu 20.04.2018)

Muu kirjallisuus

Lipkes, Jeff (2007): "Rehearsals: The German Army in Belgium, August 1914". Leuven: Leuven University Press.

Reinhard, Heinisch (1997): "Frauen in der Armee – Viktoria Savs Heldenmädchen von den Drei Zinnen." *Pallasch - Zeitschrift für Militärgeschichte*. Heft 1/1997. Salzburg: Österreichischer Milizverlag.

Zuckerman, Larry (2004:) "The Rape of Belgium: The Untold Story of World War I." New York: New York University Press.